

Wetenschap en Wereld: het leven van de professor in brieven

LEEN DORSMAN

Op 3 oktober 1693 werd een brief van Leiden naar Utrecht gestuurd met de volgende aanhef: 'Mijn Heere, en waerde Vriend, Ick kome wat laet, en misschien wel de allerlaetste van Ued. Vrienden, mij de eere geven, van Ued. te feliciteren van wegens des selfs beroep en overkomste in de academie tot Utrecht, niet te min kan ick Ued. Seggen met waerheit, dat ick gelove, dat er wenig so veel en niemand meer deelgenomen heeft als ick in dese avantage van Ued.' Ziedaar de felicitatie uit 1693 van een Leidse (en ex-Utrechtse) professor aan een Utrechtse (en ex-Franeker) professor (afbeelding 1).

Deze brief van Gerard Noodt aan Cornelis van Eck (afbeelding 2) bevindt zich te midden van talloze professorenbrieven in de afdeling handschriften van de Utrechtse universiteitsbibliotheek. Brieven als deze hebben het publiek vaak het beeld gegeven van de universiteit als een nogal op zichzelf gerichte en in zichzelf gekeerde gemeenschap: dat is het beeld van de 'ivoren toren'. Deze opvatting doet echter geen recht aan het wezen van de universiteit. Er is dan ook heel veel materiaal te vinden in de archieven dat juist het tegenovergestelde laat zien.

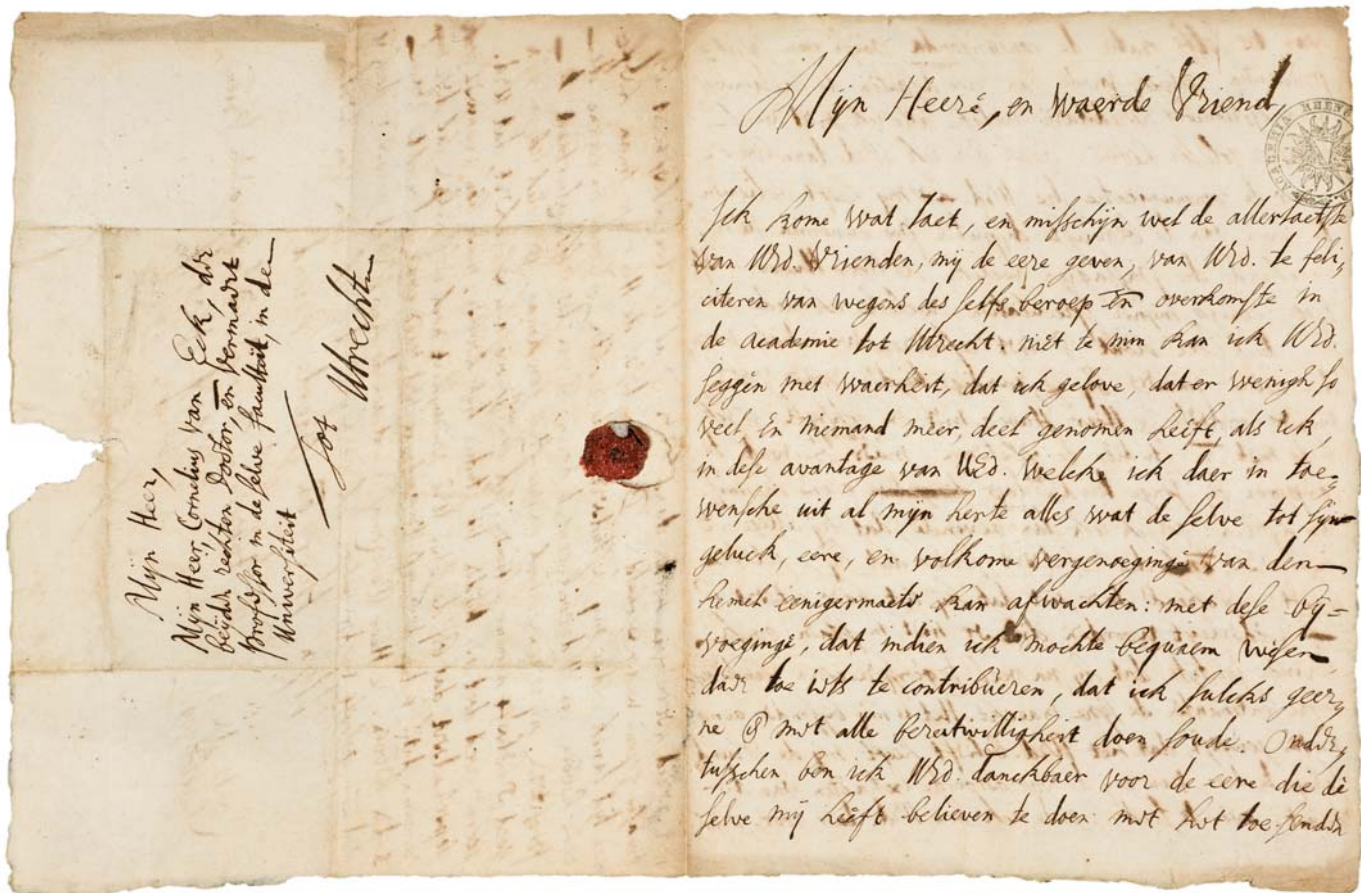
Een universiteit is eigenlijk een raar ding. Er is geen instelling, die zoveel verschillende functies in zich bergt. Dat gaat van het geven van onderwijs in tientallen verschillende vakgebieden en het doen van geavanceerd onderzoek naar de kleinste deeltjes van het universum tot patiëntenzorg en het kweken van exotische plantjes. Groter contrast dan tussen de verschillende personeelsleden van de universiteit is ook niet te bedenken en toch staat de Nobelprijswinnaar naast de dierverzorger aan de koffieautomaat. Dat maakt het onderzoek naar de geschiedenis van universiteiten ook zo interessant: het is oneindig gevarieerd en reikt van studentikoos gedrag in de zeventiende eeuw tot de financiering van het farmacologisch onderzoek met Amerikaans geld in de twintigste eeuw.

Dat de universiteitsgeschiedenis zo'n verscheidenheid aan thema's bestrijkt, betekent echter ook dat de bronnen, die nodig zijn voor dat type onderzoek, uitermate divers zijn. Soms betreft het cijfermateriaal dat je op het ministerie in Den Haag kunt vinden. Dan weer gaat het om het archief van

de Akademie van Wetenschappen dat in Haarlem ligt. Het instellingsarchief van de universiteit zelf wordt bewaard in Het Utrechts Archief aan de Alexander Numankade, maar soms kun je materiaal over het studentenleven weer beter vinden in het Universiteitsmuseum. Ten slotte is er de universiteitsbibliotheek, waar prachtig en ook weer heel divers materiaal te vinden is. Wie iets wil weten over de ontwikkeling van de medische wetenschap in de achttiende eeuw kan in de collectie oude drukken de wat onsmakelijke verhandeling vinden van de hoogleraar Matthias van Geuns over *De Heerschende Persloop (dysenteria epidemica)* uit 1784, die zowel in originele vorm op papier in de leeszaal als digitaal vanuit de leunstoel thuis te raadplegen is. Maar er zijn ook persoonsarchieven in de collectie handschriften, die het nodige over het vroegere universitaire leven prijsgeven. De universiteitsbibliotheek bewaart een zestigtal van deze archieven, waarvan 35 professorenarchieven. Een voorbeeld is de collectie van de al genoemde Cornelis van Eck, een klein archief van twintig centimeter, waarin zich niettemin een aantal fraaie brieven bevindt.

Grote kwesties

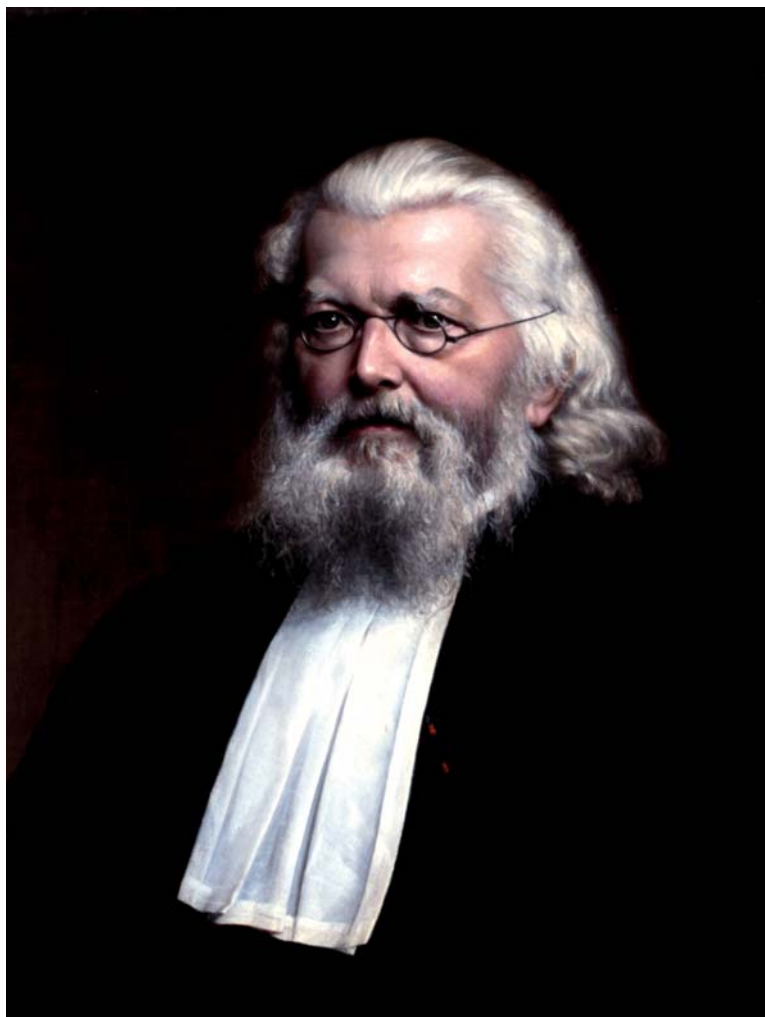
Zoals gezegd bestaat er een krachtig, maar onjuist beeld van de universiteit als 'ivoren toren', die alleen maar met zichzelf bezig is. Dat dat beeld niet klopt wordt al heel snel duidelijk als je de collecties handschriften van de universiteitsbibliotheek raadpleegt. Een paar voorbeelden kunnen dat duidelijk maken. Het eerste voorbeeld is de collectie van enkele honderden brieven die waren gericht aan J.A. Fruin, hoogleraar burgerlijk en handelsrecht (afbeelding 3). Fruin was geboren in 1829 en

1 ▲
Brief van Gerard Noodt aan Cornelis van Eck, 3 oktober 1693 (Utrecht UB, Hs. 1000, doos 7 B 4).

◀◀ 2
Portret van Cornelis van Eck (1662-1732), Universiteitsmuseum Utrecht.

◀ 3
Portret van J.A. Fruin (1829-1884), Universiteitsmuseum Utrecht.

4 ▲
Geschilderde afbeelding van Pieter Harting (1812-1885), Universiteitsmuseum Utrecht..

5 ►
Stukken uit de omvangrijke brievenverzameling uit het archief van B.J. Lintelo baron de Geer van Jutphaas (1816-1903).

droeg van 1859 tot aan zijn dood in 1884 de Utrechtse toga. Hij stamde uit een bekende Rotterdamse familie en was een jongere broer van Robert Fruin, de befaamde Leidse historicus. Fruin stond bekend als een goed docent met een open oog voor zijn studenten, met name ook voor hun toekomstige beroepspraktijk. Samen met een aantal collega's van de rechtenfaculteit was hij bijvoorbeeld vaak aanwezig bij debaterende colleges waarbij de studenten over allerlei uiteenlopende onderwerpen discussieerden. Dat kon bijvoorbeeld gaan over de wenselijkheid van de monarchie in Nederland.

Dat laatste thema leverde Fruin commentaar op in de pers. Toen de studenten over de stelling debatteerden dat 'het Koningschap in Nederland voor het oogenblik nog nuttig kan zijn, maar zodra mogelijk moet worden vervangen door de Republiek' werd het onder anderen Fruin kwalijk genomen dat hij dat toestond. Een aantal aarts-conservatieven schreef in de krant over deze

studenten: 'Zoodanige sappen zijn in het jonge hout aanwezig en worden aangekweekt'. Maar dat was helemaal niet wat Fruin wilde, hij wilde alleen dat studenten zich niet slechts met de theorie, maar ook met de praktijk van het leven bezighielden. Hij was geen kamergeleerde en stond midden in het maatschappelijk leven. Hij was voor de liberalen lid van de Utrechtse gemeenteraad en bemoeide zich inderdaad met tal van politieke kwesties.

Als liberaal in Utrecht was dat niet altijd even makkelijk, omdat de Utrechtse universiteit in de negentiende eeuw bekend stond als een bolwerk van het behoud. Dat wordt mooi duidelijk uit een brief aan Fruin waarin hij, net als in de eerder genoemde brief van Gerard Noodt aan Cornelis van Eck, wordt gefeliciteerd met zijn benoeming door een Leidse collega. Deze collega, de econoom Simon Vissering, schreef hem dat hij een mooie, maar zware taak op zich had genomen en dat hij vooral in zijn eigen juridische faculteit moeilijkheden kon verwachten. Maar het was belangrijk dat juist iemand van liberale snit als Fruin was benoemd, want, schreef Vissering: 'De hoge aristocratie onzer landprovincies bezoekt bij voorkeur deze academie. Hoe nuttig en noodig voor het vaderland is het, dat daaruit vooral kundige en degelijke mannen gevormd worden'. Een professorenbenoeming was dus niet zomaar een wetenschappelijke benoeming, maar had wel degelijk politieke aspecten.

Politiek was aan de Utrechtse universiteit, net als aan de andere universiteiten trouwens, nooit ver weg. Eén van de collega's van Fruin was Pieter Harting, werkzaam aan de natuurwetenschappelijke faculteit (afbeelding 4). Harting was bioloog en speelde een belangrijke rol in een aantal vernieuwingen op onderwijskundig gebied, die halverwege de negentiende eeuw in Utrecht op gang begonnen te komen. Hij was weliswaar nog niet zo modern dat hij zijn studenten tot wetenschappelijk onderzoekers wilde opleiden, maar hij introduceerde wel de microscoop in het reguliere onderwijs, dat lange tijd vooral theoretisch van aard was geweest. Harting nam daarnaast echter tal van initiatieven buiten de universiteit. Zo pleitte hij voor verplicht lager onderwijs voor iedereen en steunde hij actief de strijd van de Boeren in Zuid-Afrika, die hij als stamverwanten zag. Toen in de winter van 1880-1881 de Boeren in opstand kwamen tegen de Engelsen publiceerde Harting op 23 december 1880 in het *Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad* een ingezonden stuk onder de titel: 'Aan de Britsche

Utrecht 13. Sept 1866

Gedijde vrienden!

Ontwaakt bevestig
andacht op een
spij tot bewaard
godreus levens
we had helpen v
verwien, kon ik
niet ontzeggen, ik
fijnste van mijn d
dies, mel niet beke
een. Hoop de hier
en van

Maartensdyk (Bor Utrecht)
24 Sept 1866

hooggelovde vrienden

gunt me, als in onse, jalen niet
den gemensamen
giseen dy in
vrijwilligen krijg
dullen in de vrede
gehoort jout de
maartens dy
in me geluk en
te

Gedachten
Lundi 10 Octob. 64
Jouvier de Bern
haus avous revuis A avie!

Ik dank u voor de
wenschen welke tot den
goeden wil van allen
Kingsdial vervaalden naar voren
Leidganger dat de
hog verlegen dat beneden
bedankten, op de weg van
Saligheids ja den goeden
een salige in heiligen
gehaven om hies
te hooren by menscha
den goeden en hulp
hoor

Jeruzalem. Nu het
Van vrees tot vrees tot
met allen Engelen en
Wien. Die barmhertige
Wien. Die barmhertige
moeder, leu beug, leu
dit te smaken in
Reis
Legen
over en

Donderdag 9 Jan 1873

Waar de Oor!

Ik wille niet
bet dmening welken, dat
ein heft gestoff, dat
des linc Canalen, wa
tziding gieten van
Ook wij was er
en kunnen het
low, dat wij
leerig vullen
anne voren en
allen een lief
van haar een
lijfde hebben
gedurende de
het haar is
siek in dien
Ook in de
haar geen

Woonzede
Catechist
met Adèle te
een op een
nouw, want
Julij) want
Woonzede te
het den
prière te
waarten
Kruis.
S. J.
Middag
Een den m.
P. B. de
U. B. Utrecht

U. B. Utrecht

natie'. Harting zocht naar medestanders en die vond hij voor een deel bij zijn Utrechtse collega-professoren: de natuurkundige Buys Ballot, de jurist De Louter en ook bij Fruin.

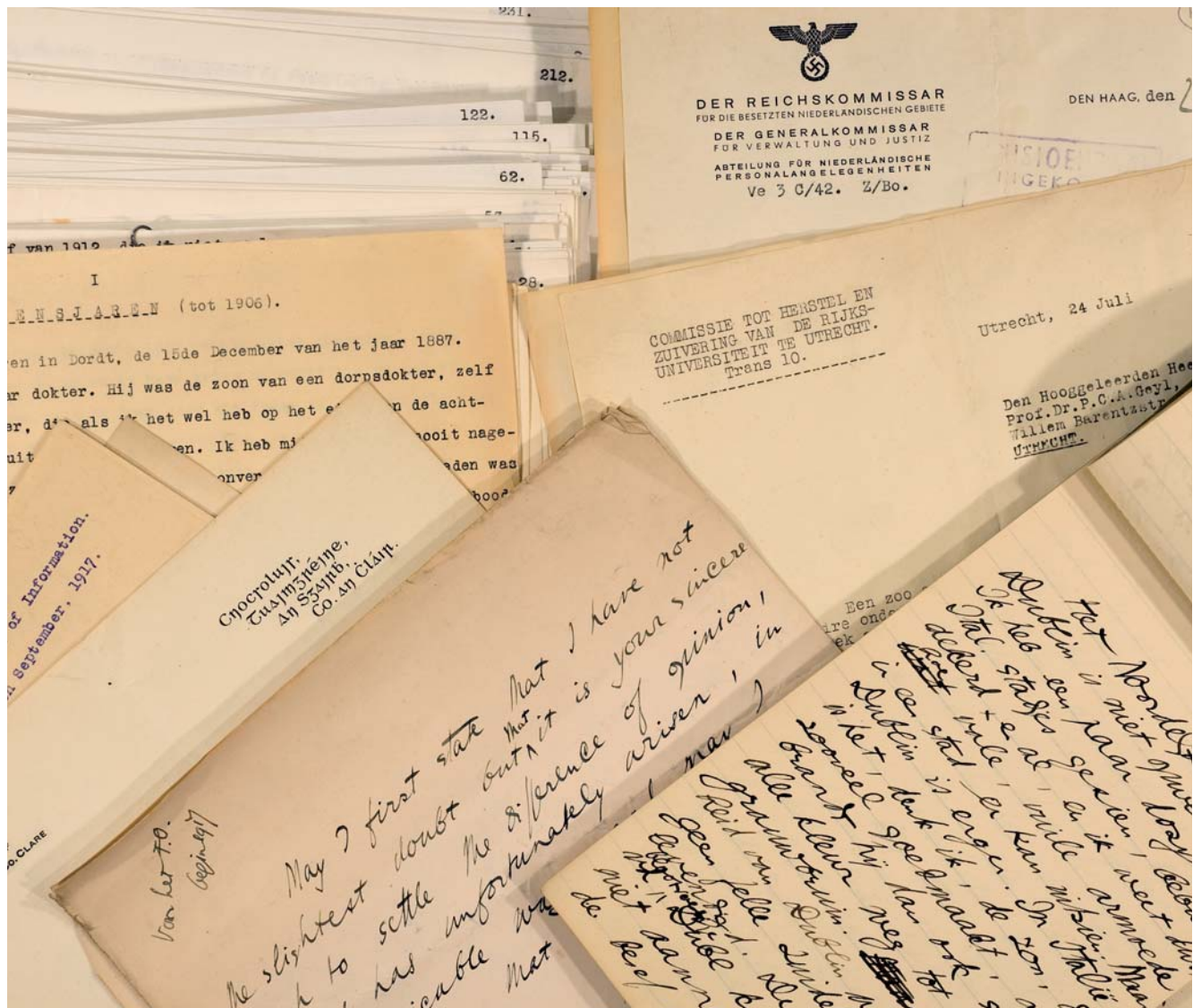
De ingezonden brief werd al snel door het land verspreid en er werd ook een Engelse vertaling van gemaakt. In het Fruin-archief liggen brieven van Harting, waarin dat precies te volgen is. Op 1 februari 1881 schreef Harting: 'Heden zijn reeds een aantal grote pakketten met proclamaties en adreslijsten aan alle vertegenwoordigende lichamen van de geheele beschaafde wereld verzonden'. Wat hij wilde werd verderop in de brief duidelijk: 'De Engelschen moeten worden aangeklaagd bij geheel de beschaafde wereld, zoodat ieder uitroept als Gambetta: mais c'est ignoble'. Dat het Engelse optreden verachtelijk was, dat

vond Fruin ook, hij werd dan ook lid van het bestuur van het door Harting opgerichte 'Hoofdc Comité ter behartiging van de belangen der Transvaalsche boeren'. Opvallend in de correspondentie is het belang van netwerken. Voortdurend klinkt het: 'als x terug is in de stad, dan zullen wij [...] en 'hebt gij y al gesproken?' of 'kan z niet met de minister gaan spreken?'. De universiteit een ivoren toren? Deze correspondentie laat iets heel anders zien!

Lokale zaken

Datzelfde betrokken beeld krijgen wij van een collega van Fruin aan de rechtenfaculteit, maar iemand van geheel andere politieke snit, B.J. Lintelo baron de Geer van Jutphaas (1816-1903). De Geer was een kleurrijke figuur die tussen 1847 en 1887

6 ▼
Stukken uit het archief van Pieter Geyl (1887-1966), dat in de Universiteitsbibliotheek Utrecht wordt bewaard, met zijn aantekeningenboek met een verslag van zijn bezoek aan Ierland in 1917, een aantal brieven, zijn autobiografie, en stukken uit de Tweede Wereldoorlog.

hoogleraar was in het Romeins recht en encyclopedie van het recht. De laatste drie jaar van zijn hoogleraarschap was hij echter nauwelijks aanwezig omdat hij voor de Antirevolutionairen lid was van de Tweede Kamer. Maar ook voordien was hij actief in de gemeenteraad en in de Utrechtse provinciale politiek. Hij stamde uit een oude familie en woonde 's zomers op het buiten in Jutphaas en 's winters aan de Nieuwegracht in Utrecht waar hij over zijn eigen collegezaal beschikte. Hij kon in de hoogste kringen verkeren, maar ook op joviale wijze omgaan met de boeren die zijn pachters waren. En net als bij Fruin en Harting waren er bij de De Geer tal van kwesties die zijn aandacht vroegen en waarover hij om raad werd gevraagd. Zelf had hij soms ook raad nodig, zoals een aantal brieven van de politicus Groen van Prinsterer uit de jaren 1850 duidelijk maakt. Met name vroeg hij Groen raadgevingen op het gebied van de politieke tactiek: was het wijs om deze of gene petitie te tekenen, hoe slim te handelen tijdens de verkiezingen als een bepaalde kandidaat de voorkeur had?

Uit de bijna 4.000 brieven, die de collectie De Geer bevat, blijkt hoezeer hij in bepaalde kringen de functie had van nationale juridische vraagbaak. Zijn correspondenten waren collega-hoogleraren van diverse universiteiten, leden van zijn eigen adellijke klasse, maar ook grote aantallen kerkenraden en leden van kerkelijke gemeenten uit alle provincies. Met name van die laatste zijn veel brieven bewaard met het verzoek om raad (afbeelding 5). Zo zijn er bijvoorbeeld brieven van ene J.Z. Okker uit Ooltgensplaat, een landbouwer 'van het eiland Flakkee', die in de kwestie van de scheiding van kerk en staat rond 1870 om raad vroeg. Dit soort brieven geeft precies aan hoe plaatselijke elites in de negentiende eeuw hun macht uitoefenden. De briefschrijver legde uit hoe 'de tegenstanders van waarheid en regt' in staat waren 'geheime pressie' uit te oefenen bij de kerkelijke verkiezingen. In zijn brief wordt duidelijk hoe dat gebeurde door manipulaties van de (liberale) president-kerkvoogd, 'zijnde de heer A. van Weel, welke door zijnen groten rijkdom veele menschen onder zijnen magt had en daar gebruik van maakte dezelve (echter altijd heimelijk) tot zijnen vasaallen te maken [...]'. Bij dergelijke lokale kerkelijke politiek werd De Geer vaak betrokken. Het laat nogmaals zien dat maatschappelijke activiteiten bij de hoogleraren de gewoonteste zaak van de wereld was. En dat ging dus niet alleen om de grote politiek.

Persoonlijk leven

De bijna 4.000 brieven aan De Geer zijn misschien al indrukwekkend, maar immens is het archief van de historicus Pieter Geyl (1887-1966), die van 1935 tot 1958 in Utrecht hoogleraar geschiedenis van de nieuwe tijd was. Het beslaat circa dertig strekkende meter en bevat tienduizenden brieven van en aan Geyl, aantekeningen, collegedictaten en krantenknipsels. Die correspondentie bevat zoveel interessante kwesties dat een deel daarvan al is gepubliceerd: bijvoorbeeld de briefwisseling met zijn collega Carel Gerretson en brieven over de Vlaamse Kwestie. Wat dat laatste betreft, Geyl is vooral in het publieke geheugen gebleven vanwege zijn zogenaamde Groot-Nederlandse opvattingen, waarin hij de levensvatbaarheid van de Belgische staat in twijfel trok. In de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw bemoeide Geyl zich ook actief met de Vlaamse Beweging, waardoor hij zelfs eens door de Belgische politie over de grens is gezet als ongewenste vreemdeling. Toen echter in de jaren dertig een deel van de meer radicale Vlaamsgezinden in nationaal-socialistisch vaarwater belandde heeft Geyl zich daarvan gedistantieerd. Dat betekende echter nog niet het einde van zijn bemoeienissen met de politieke ontwikkelingen. Hij was zich zozeer bewust van het bruine gevaar, dat hij in 1935 medeoprichter werd van de vereniging Eenheid door Democratie. Na de Tweede Wereldoorlog (waarin hij onder meer gevangene was in het gijzelaarskamp van Buchenwald) keerde Geyl zich actief tegen het communisme als de volgende bedreiging van de vrije westerse wereld.

Van al deze betrokkenheid spreekt het Utrechtse Geyl-archief in duizenden documenten. Eén daarvan is wel een heel bijzonder stuk, een tekst van enkele honderden getypte bladzijden, die gedetailleerd zijn levensgeschiedenis tot 1940 bevatten (afbeelding 6). Geyl beschrijft daarin openhartig zijn relatie tot zijn vader die grote psychiatrische problemen had. Hij schreef daarin ook over zijn huwelijk en zijn onstuitbare drang vrouwen te veroveren. We leren er uit hoe de Utrechtse Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte in de jaren dertig functioneerde en wat er omging in de Vlaamse Beweging. Kortom, het Geyl-archief is een goudmijn voor de historicus die wil weten hoe het leven van een intellectueel eruit zag vanaf het begin van de twintigste eeuw tot 1966. En het laat ook nog eens zien dat de universiteit midden in de wereld stond!